

EL SEGELL PRO-INFÀNCIA I LA PROPAGANDA SANITÀRIA

Enrique Perdiguero Gil; Ramón Castejón Bolea

Divisió d'Història de la Ciència, Universitat Miguel Hernández.

Paraules clau: *propaganda sanitària, Catalunya, cartells.*

The «Pro-Childhood» stamp and the health propaganda.

Summary: *The campaign organised by the Autonomous Government of Catalonia (Generalitat de Catalunya) to sell the «Pro-Childhood» stamp (1933-1938) is analysed in the context of the health propaganda of the Spanish republican period.*

Key words: *health propaganda, Catalonia, posters.*

El treball analitza les activitats de propaganda sanitària que va dur a terme la institució Segell Pro-Infància (*Comitè Directiu*, 1933) i s'emmarca dins d'un projecte més ampli que té com a objectiu l'estudi de la propaganda sanitària institucional en l'Espanya anterior a l'esclat de la Guerra Civil. Els objectius específics del projecte se centren a:

— Estudiar els mitjans de comunicació de massa utilitzats per les institucions sanitàries per a tractar de modificar els comportaments de la població en relació amb diversos problemes sanitaris, en especial, la salut maternoinfantil i les malalties de transmissió sexual.

— Analitzar el mode en què els mitjans de comunicació de massa utilitzats en la propaganda sanitària van contribuir, junt amb molts altres factors, a la construcció d'una determinada imatge de la salut i de la medicina.

— Valorar si la utilització de nous mitjans de comunicació va suposar un canvi en els missatges que eren transmesos a la població per mitjans més tradicionals, com ara les cartilles, els fullets, la premsa, les xerrades i conferències, etc.

Per a dur a terme l'estudi hem començat per la reconstrucció de l'entramat legal (Ballester *et al.*, 2003; Perdiguero *et al.*, 2003) que va donar cobertura a la propaganda sanitària, des de l'àmbit institucional, i a la recopilació de material, fonamentalment, en tres àmbits: el cinema, la ràdio i els cartells. Aquesta fase no està encara finalitzada, ja que resulta extremadament complexa, atès que és necessari recórrer a molt diverses fonts (biblioteques, fonoteques, filmoteques, fundacions, arxius locals, etc.), tal com s'ha posat recentment de manifest en el cas dels cartells (Harana, Prades, 2004).

En recuperar els materials de propaganda sanitària en el període dels anys trenta del segle passat resulta molt significativa l'activitat que va dur a terme la institució Segell Pro-

Infància, especialment a través dels seus cartells, la majoria dels quals es troben en els catàlegs (Gómez, 1990) i antologies més conegudes (Carulla, 1994). A Catalunya existien alguns exemples previs de propaganda sanitària en el context dels esforços duts a terme per la Mancomunitat de Catalunya en l'àmbit de la salut (Balcells, 1996: 369-384), i de la qual donen testimoni diversos cartells (Martí, Sada, 1984). Però va ser en el marc de la Generalitat republicana, i en concret en el de la institució del Segell Pro-Infància, on es va enllestir un autèntic pla de propaganda sanitària mereixedor de ser abordat historiogràficament. A la resta de l'Estat espanyol, tot i existir alguna iniciativa aïllada, les principals iniciatives es van concretar a l'àmbit de la lluita antivenèria (Castejón, 2001: 176-207), unes activitats que van tenir continuïtat amb la creació, en 1931, d'un servei específic d'higiene social i propaganda, del qual es faria càrrec Julio Bravo Sanfeliu, provinent de l'oficina de propaganda que s'havia organitzat en el marc d'aquella iniciativa (Perdiguero *et al.*, 2003).

La producció propagandística del Segell Pro-Infància tenia un objectiu obvi: aconseguir vendre el nombre més gran de segells per a recaptar fons, la qual cosa la inscriu, per descomptat, en una de les primeres funcions que va donar lloc al cartell en l'àmbit de la salut: recaptar fons per a un determinat grup de població o per als afectats per una malaltia concreta (Helfand, 1990: 1; Boyle, 2003). Però al mateix temps, en tant que transmetria missatges i imatges semblants a les que podien transmetre mitjans més tradicionals, com ara els articles en premsa i les conferències, la ràdio, el cinema i, sobretot, els cartells, es pot considerar propaganda institucional, i es pot afirmar que va contribuir a la construcció de la imatge d'una infància sana a Catalunya.

El Segell Pro-Infància va ser una institució creada per la Generalitat de Catalunya, però amb funcionament autònom. Estava regit per un Comitè Directiu Central (presidit en 1933 pel diputat del Parlament de Catalunya Joan Soler i Plà) i s'organitzava en comitès comarcals i locals. La seva raó de ser era, com s'ha indicat adés, recaptar fons i poder disposar de les adequades institucions sanitàries i d'assistència social. El paràgraf inicial del fullet que presentava la institució en 1933 (*Comitè Directiu*, 1993: 11) resulta prou clar:

De tots els temps, l'assistència social en la nostra terra ha sofert un abandonó per part dels organismes centrals, que ha impossibilitat la creació d'establiments adequats i amb els elements necessaris però a atindré els necessitats que Catalunya té en aquest ordre, fent que pel mon marxin sense ajuda ni protecció malalts de totes menes, mancats de l'assistència i alimentació precises i perduda tota esperança en llur guariment.

Per a remeiar esta situació, que cal emmarcar en l'àmbit de l'atenció que a la salut infantil va prestar la Generalitat (Badia *et al.*, 1978; *Consells a les mares*, 1934), es va projectar la venda, durant la campanya nadalenca, d'un segell de cinc cèntims, sense valor postal, seguint l'experiència de venda de segells nadalencs antituberculosos que va iniciar Einar Holboll a Dinamarca en 1903. El sistema havia estat adoptat per nombrosos països occidentals (Alier, 1938) i encara s'utilitza actualment en més de setanta països dels cinc continents (Mouret, 1994).

En el cas del Segell Pro-Infància, si bé l'objectiu de la lluita antituberculosa mai va ser-hi absent, com va passar a la campanya de 1936-1937, duta a terme en plena Guerra i amb finalitat d'assistència infantil i lluita antituberculosa, es va decidir en paraules del ma-

teix organisme que «[...] el Segell [...] anirà destinat únicament i exclusivament a obres per a la infància, de manera que hom es formi la concepció clara i definida que amb ell és va a portar la salut, i treure del perill, al major nom possible de criatures [...]» (*Comitè Directiu*, 1933: 15). Per a això es va dissenyar una campanya, vista l'experiència d'altres països, que definia el Segell com a nacional, social, intensiu, anual i únic, i va concentrar la seva venda en la campanya nadalenca. Es pretenia evitar la dispersió temporal i l'existència d'altres campanyes que desdibuixaren l'objectiu de la infància.

Amb seguretat es van dur a terme les campanyes del 1933, 1934, 1935 i 1936-1937. La cinquena campanya, encara que ja estava preparada pareix que no es va desenvolupar a causa de la Guerra (Segell Pro-Infància, 1938). Els resultats econòmics de les campanyes es poden veure en les taules resum que es van publicar al juny del 1938 en la revista *Segell Pro-Infància*, de la qual es van publicar tres números. En conjunt s'havien recaptat 591.655,79 pessetes. Les campanyes més profitoses van ser la primera i la quarta, mentre que en les dues centrals, especialment la del 1935 (29.925,96 pessetes), es van aconseguir pocs recursos. Allò que es va recaptar es va fer servir per a finançar el mateix funcionament de la institució i per a costejar la impressió de segells i cartells, per a construir dues guarderies, una a Sant Andreu i una altra a Terrassa (*Segell Pro-Infància*, 1937; Trias, 1937), i per a posar en marxa un preventori a Arenys de Mar (Trias, 1937). No anem a entrar ací en les polèmiques que va haver-hi sobre la gestió de la institució, especialment conflictiva durant el bienni negre (*Segell Pro-Infància*, 1937: 2), però convé recordar que van sovintejar les crítiques pel fet d'afavorir Terrassa amb la construcció d'una guarderia, per ser la ciutat catalana que mes recaptava en les campanyes i pels criteris que van guiar la distribució dels fons recaptats (Bertran, 1936: 241-246).

El que ací ens interessa posar de manifest és que per a aconseguir vendre el Segell es va dissenyar una campanya de propaganda en què es preveia la participació de la premsa, les escoles, els estancs, les emissores de ràdio, els cinemes i teatres, així com tot tipus d'entitats cíviques i llocs de treball. Es tractava de sensibilitzar la població perquè adquirira el Segell fent un esforç intensiu just abans de Nadal, o en el cas de la campanya que es va dur a terme en 1936-1937, just abans de la primavera de 1937.

Des del nostre punt de vista el més interessant va ser la concepció d'una orquestrada campanya de propaganda que pretenia unir tots els mitjans propagandístics disponibles (*Comitè Directiu*, 1933: 23-27), la producció d'un curtmetratge d'aproximadament set minuts en blanc i negre on es feia promoció de la venda del Segell, i, per descomptat, els concursos de cartells que produïrien l'edició del mateix Segell i dels cartells que anunciaven la seva venda, la distribució de la qual, pel que fa a la grandària i nombre, estava acuradament programada d'acord amb el nombre d'habitants de cada localitat (*Comitè Directiu*, 1933: 25).

El curtmetratge es va produir en 1935. No tenim dades sobre el seu autor ni sobre la seva producció (Duran, 2001). És un curt amb una realització prou rudimentària. Enfrontava la vitalitat social i econòmica catalana amb el decaïment que sobrevindria si continuaven morint divuit mil xiquets l'any per causes evitables. Un xiquet cada mitja hora, tal com mostrava repetidament una dalla superposada sobre un rellotge (el del portal de l'Àngel). Davant d'aquest perill, la solució era contribuir, per molt xicoteta que fóra l'aportació, a través de l'adquisició del Segell. Els èxits obtinguts (guarderies i preventori) tancaven el curt, emulant una altra de les pel·lícules produïdes en l'Espanya del primer terç del segle xx, relacionada amb els xiquets: València, Protectora de la Infància, 1928 (Perdiguerro *et al.*, 2004).

Pel que fa als cartells, per a cada campanya se celebrava un concurs, i els premiats en primer lloc (es distribuïen diversos premis, accèssits i mencions honorífiques) es van editar com a cartell o com a Segell, i en ocasions com les dues coses (*Comitè Directiu*, 1933: 28-29; *Segell Pro-Infància*, 1938). També es van imprimir dos cartells d'educació higiènica, un dedicat a les mares i un altre a la higiene infantil, obra d'Henry, que es va repartir profusament per les escoles. En la primera campanya, la del 1933, va resultar premiat un cartell d'Enric Suñé. Camps va ser el guanyador en la del 1934. Josep Morell en la del 1935. I es van utilitzar cartells de Badía Vilató, Granell i Teixidor en la del 1936-1937, i fou l'obra d'aquest últim la que es va utilitzar també com a segell. De tots estos autors, evidentment el més conegut i de major qualitat artística és Josep Morell (Jardí, Manent, 1985: 88-94; Giralt-Miracle, 1994: 29; Satué, 1997: 312; Martí, 2001), si bé també Badía Vilató (Carulla, 1994: 404) i Ferrán Teixidor (Jardí, Manent, 1985: 105; Trenc, 1994: 35) van tenir una producció de cartells interessant en la dècada de 1930.

És conegut l'important paper social que va tenir el cartell a partir de finals del segle XIX. La seva evolució es va produir en sincronia estètica amb els diferents estils que van dominar, successivament, les arts plàstiques de cada període: l'*art nouveau*, el Futurisme, l'*art déco*, el Constructivisme, el Surrealisme, el *pop-art*, ja mes tard, etc. Després de l'important estímul que va suposar la Primera Guerra Mundial i la Revolució Russa, s'està d'acord a assenyalar que la dècada de 1920 va suposar una veritable revolució per als cartells, ja que va passar de ser una activitat pròpia dels pintors a ser obra dels nous dissenyadors gràfics, uns professionals sorgits de l'experiència racionalista de la Bauhaus alemanya en el camp de les arts aplicades. El cartell va escapar així del camp tradicionalista de les belles arts, allò que sorgia del resultat de la inspiració individual, i es va convertir en un eficaç i calculat mitjà de comunicació social (Gubern, 1994: 180-212).

En aquest context cal llegir la producció de cartells que va produir el Segell. Es tractava de mostrar-hi xiquets i xiquetes feliços i ben atesos, per a estimular la recaptació de fons. La visió de la infància que transmetien era molt semblant a la que es va donar en la producció de cartells referida als xiquets ja en el període bèl·lic (Miravittles *et al.*, 1978: 292-302).

Com ja hem assenyalat, els cartells a què va donar lloc la institució que ens ocupa no van ser un fet aïllat en el context de l'Espanya de l'època. Junt amb els cartells sobre malalties venèries, altres temàtiques (mortalitat infantil, tuberculosi, salut mental) van ser abordades pel Servei d'Higiene Social i Propaganda de la Direcció General de Sanitat. La prevenció d'accidents laborals també va ser un àmbit en què es va utilitzar el cartell, i sobreixí, en aquest sentit, l'exposició que es va organitzar a Barcelona en 1937 (*Col·lecció de cartells*, 1999). També altres institucions com les escoles provincials de puericultura van convocar concursos de cartells per a editar el seu propi material educatiu.

Com s'ha posat de manifest en els estudis que s'han dut a terme al llarg de l'última dècada (Harana, Prades, 2004), la Guerra Civil va comportar una eclosió del fenomen dels cartells, mereixedora d'una atenció particular. En el cas que ens ocupa, com en el de la majoria de la zona republicana, hi ha certa continuïtat temàtica amb allò que es va portar a terme prèviament, si bé en un context tan peculiar com el bèl·lic. Així, durant la Guerra es van continuar produint cartells relacionats amb la salut infantil o amb les malalties venèries, i amb moltes altres qüestions de les quals no ens podem ocupar per raó d'espai. El que sí que ens interessa ressaltar és que el Segell va perdre el caràcter únic amb el que havia estat concebut, i altres causes, com ara la sanitat de guerra o l'assistència a refugiats, van requere-

rir també aquesta via (*Catálogo de los sellos* [...], 1995), de manera que es van generar altres segells i cartells, que han de ser adequadament contextualitzats dins la producció bèl·lica.

En el cas dels cartells del Segell, encara que es van veure incrustats en el període bèl·lic, en la nostra opinió guarden més relació amb la producció no relacionada amb el conflicte. Sense entrar en aquest moment en una anàlisi més detallada des del punt de vista del disseny, l'absència de missatges educatius els diferencia una mica d'altres cartells, com ara els produïts per la Direcció General de Sanitat, l'objectiu dels quals es va centrar molt més en la modificació de conductes. Mentre que en el cas dels cartells del 1933 se subratlla la necessitat de l'ajuda professional, la resta incideixen sobretot en la construcció d'una imatge de la infància sana i feliç, objectiu fonamental que cal aconseguir no sols pel Segell, sinó per tot el moviment protector de la infància (Perdiguero, 2004). En tot cas, encara que en el marc del projecte en què s'inscriu aquest estudi hem d'aprofundir en l'anàlisi dels cartells, inserint-la en l'àmbit de la cultura visual, no pareix que els seus missatges s'allunyen gaire del que ja anaven comunicant els mitjans més tradicionals com ara les cartilles o els llibres de divulgació sanitària. Es va produir un intent d'eixamplar el públic fent arribar els missatges habituals a més gent, amb nous mitjans, però sense grans variacions.

Bibliografia

- «Ajornament de la cinquena campanya del Segell» (1938), *Segell Pro-Infància*, 3.
- ALIER I TORRENTS, A., «Els segells d'ajut» (1938), *Segell Pro-Infància*, 3.
- BADIA, J.; GÓMEZ, A.; ILARI, J.; VIVES, L. (1978), «La sanitat infantil durant la Generalitat de Catalunya (1931-1939)», *Butlletí de la Societat Catalana de Pediatria*, p. 265-317.
- BALCELLS, A. (1996), *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, Proa.
- BALLESTER, R.; PERDIGUERO, E.; CASTEJÓN, R. (2002), «Las fuentes de propaganda sanitaria institucional y el proceso de educación sanitaria de la población orientada a la protección de la vida infantil en España, 1900-1960». A: *I Encuentro de Demografía Histórica de la Europa Meridional*, Menorca. [Inèdit]
- BERTRAN I GÜELL, F. (1936), *Els serveis de sanitat i assistència social de Catalunya*, Barcelona, Sallent.
- BOYLE, E. (2003), *Visual Culture and Public Health Posters*, Bethesda, U. S. National Library of Medicine [OnlineExhibition]<<http://www.nlm.nih.gov/exhibition/visualculture/vchome.html>>
- CARULLA, J. (1994), *Catalunya en 1000 carteles: Desde los orígenes a la Guerra Civil*, Barcelona, Postermil.
- CASTEJÓN BOLEA, R. (2001), *Moral sexual y enfermedad: la medicina española frente al peligro venéreo (1868-1936)*, Granada, Alicante, Universidad de Alicante, Instituto de Cultura Juan Gil Albert.
- Catálogo de los sellos locales emitidos durante la Guerra Civil española, 1936-1939* (1995), Madrid, Federación Española de Sociedades Filatélicas.
- Comitè Directiu Central del Segell Pro-Infància* (1933), Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Col·lecció de cartells* (1999), Col·lecció de cartells de prevenció d'accidents laborals, CD-ROM, Sant Cugat, Departament de Cultura, Generalitat de Catalunya.

- «Concurs de cartells organitzat pel Segell Pro-Infància amb motiu de la vinent V^a Campaña» (1937), *Segell Pro-Infància*, 2.
- Consells a les mares* (1934), Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- DURAN I PADRÓS, A. (2001), «La política cinematogràfica de la Generalitat republicana: el Comitè de Cinema de la Generalitat de Catalunya», *Cinematògraf*, 3, p. 13-49. [2a època]
- GIRALT-MIRACLE, D. (1994), «El cartel, instrumento de propaganda». A: CARULLA, J., *Catalunya en 1000 carteles: Desde los orígenes a la Guerra Civil*, Barcelona, Postermil, p. 26-29.
- GÓMEZ LÓPEZ, J. (1990), *Catálogo de carteles de la República y de la Guerra Civil españolas en la Biblioteca Nacional*, Madrid, Ministerio de Cultura.
- GUBERN, R. (1994), *La mirada opulenta: Exploración de la iconosfera contemporánea*, 3a ed., Barcelona, Gustavo Gili.
- HARANA I TORREJÓN, L.; PRADES I ARTIGAS, M. L. (2004), «El cartellisme polític a Catalunya i a l'Estat espanyol (1931-1939). Una aproximació a les fonts», *Papers del Museu d'Història de Catalunya*, 9, p. 2-5.
- HELFAND, W. H. (1990), «Art in the Service of Public Health: the Illustrated Poster», *Caduceus*, VI, p. 1-37.
- JARDÍ, E.; MANENT, R. (1985), *El cartelismo en Cataluña*, Barcelona, Destino.
- «La situació econòmica del Segell Pro-Infància» (1938), *Segell Pro-Infància*, 3.
- MARTÍ, M. (2001), *Morell Carteles: La obra del cartelista Josep Morell, recopilada por Marc Martí*, Barcelona, Marc Martí.
- MARTÍ, C.; SADA, P. (1984), *El cartell en les institucions de la Catalunya autònoma*, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- MIRAVITLLES, J.; TERMES, J.; FONTSERÉ, C. (1978), *Carteles de la República y de la Guerra Civil*, Barcelona, Centre d'Estudis d'Història Contemporània, La Gaya Ciencia.
- MOURET, A. (1994), «L'imagerie de la lutte contre la tuberculose: le timbre antituberculeux, instrument d'éducation sanitaire», *Cahiers du Centre de Recherches Historiques*, 12.
- PERDIGUERO, E. (ed.) (2004), *Salvad al niño: Estudios sobre la protección a la infancia en la Europa mediterránea a comienzos del siglo XX*, València, Seminari d'Estudis sobre la Ciència.
- PERDIGUERO, E.; BALLESTER, R.; CASTEJÓN, R. (2003), «Health and the general public. Child health information campaigns in Spain (1920-1950)». A: *Health between the private and the public-shifting approaches: An international conference*. [Oslo, 3-7 de setembre de 2003]
- (2004), «Films in Institutional Health Education in Spain at the Beginning of the XX Century». A: *5ª European Social Science History Conference*. [Berlín, 23-27 de març de 2004]
- SATUÉ, E. (1997), *El diseño gráfico en España: Historia de una forma comunicativa nueva*, Madrid, Alianza.
- Segell Pro-Infància: Institució d'assistència infantil i de lluita antituberculosa: IV Campaña 1936-1937* (1937), Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- TRENC BALLESTER, E. (1994), «El cartel catalán en el contexto del cartelismo europeo». A: CARULLA, J., *Catalunya en 1000 carteles: Desde los orígenes a la Guerra Civil*, Barcelona, Postermil, p. 32-35.
- TRIAS I MAXENCs, A. (1937), «El Preventori-Escola Xifré d'Arenys de Mar», *Segell Pro-Infància*, 2.
- (1938), «La guarderia del Segell Pro-Infància a Terrasa», *Segell Pro-Infància*, 3.

Figura 1. Cartell anunciador del Segell Pro-Infància 1933.

Figura 2. Cartell anunciador del Segell Pro-Infància 1935.